

Les poues, una indústria desapareguda, per Joan Capdevila

Per poc que hom conegui de prop el terme del Moianès i hagi caminat pels seus indrets, s'haurà adonat que prop de les rieres, s'hi troben encara avui, unes construccions ovalades, que criden l'atenció del vianant: són les poues o pous de glaç, on, des de mitjans del segle XVII, bona part dels jornalers que no treballaven en la indústria tèxtil, es guanyaven la vida de pouers, o negociants de la neu i el glaç. Actualment des dels límits del poblet de Sant Quirze de Safaja, fins el pont de la Fàbrega, i més enllà encara cap a la Franquesa de Moià i cap a la riera del Castell de Calders, sense oblidar les artístiques i enormes poues de Castellcir, en podem trobar una bona colla, alguna de les quals en perfecte estat de conservació, tan a Castellcir, com a Sant Quirze, Moià, Calders i Castellterçol.

Una mica d'història El Moianès, segons acreditats historiadors, fou comarca afamada per la seva indústria dedicada als teixits. En èpoques prou reculades n'hem trobat documentació feaent, la qual assenyala a Castellterçol i Moià com a poblacions que ocupaven un lloc destacat en la indústria de teixir la llana, molt per damunt de Sabadell i Terrassa, en els segles XVII i XVIII, per exemple. Ara, però, aquest tema no ve a tomb. El fet és que cap a mitjans del segle XVII, va començar a florir una nova indústria, la qual de bell antuvi podria semblar poc rendible i que com veurem més endavant, va arribar fins al nostre segle i va donar vida a una bona colla de jornalers que miraven de treure profit de la climatologia adversa a l'hivern. Així doncs,

començaren a construir poues a prop de les rieres per tal de disposar d'aigua, i ben aviat es començà un procés de comercialització del glaç, el qual era transportat majorment a Barcelona. L'època més brillant, s'estengué al llarg dels segles XVII, XVIII i XIX. Hi ha constància, però, que durant la post guerra espanyola, encara va funcionar la poua situada a prop de Cal Revitllat i també a Cal Cara Brut, -algunes de les més ben conservades avui, i per tant encara proveïen de glaça a alguns «senyors» que ja començaven a venir a estiuejar cap els indrets de Sant Quirze i Castellterçol, però sobretot a Barcelona i també als pastissers de Moià (Plàcid) i Castellterçol (Miró).

Una feina arriscada i dura

De fet la temporada de treball devia començar cap a mitjans d'octubre. S'havien de netejar les poues del boll que hi havia quedat de la temporada anterior i de tota mena de deixalles que hi pogués haver. Les basses prop de les poues on s'hi entollava l'aigua, calia deixar-les netes de boga, joncs i esbarzers crescuts durant l'estiu. Un cop endreçada i neta la poua, hom havia d'esperar que arribessin les primeres glaçades. Mentrestant, es preparaven uns embassaments propers a la poua, els quals s'omplien d'aigua, per tal que en caure els primers freds tardorals, es glacessin i poguessin començar ben aviat a emmagatzemar el glaç o empouar, feina que duraria fins els volts de primers d'abril. S'aprofitava també la neu, que segons que sembla, en aquells anys era molt més abundosa que no pas avui. La neu s'anava premsant i d'aquesta manera s'obtenien també unes plaques de neu glaçada que eren dipositades en el fons de la poua. L'empouament es feia per pisos. Es cobria de cap a cap la poua de glaç o neu glaçada i quan ja s'havia omplert un sostre, al damunt s'hi tirava un bon gruix de boll ben aplanat, el qual feia de junta de separació de l'altre capa de glaç i evitava que s'enganxessin unes capes amb les altres i així, fins a tenir-la plena. El glaç d'aquesta manera no és fonia i es conservava intacte fins arribar la primavera i encara quan hom el treia fora. No solia pas passar que es fongués abans d'hora. Quan el temps ho permetia, els jornalers començaven a treure'l.

Comercialització del glaç

En acabar-se el temps de les glaçades, que no del fred, començava l'etapa més moguda pels treballadors de les poues. Així doncs, calia aparellar els carros i les mules

i començar el transport, que es feia de nit i, principalment, cap a Barcelona, els clients de glaç «natural» més importants de la Comarca. Aparellats els carros, es treia el glaç a peces les quals calia serrar per a fer-les a mida i, embolcallades de bolla, començar a enfilar els camins que menaven a la carretera de carro, és clar, que duia a Barcelona. El transport era llarg i laboriós. Calia apressar-se ja que la mercaderia era fràgil a l'ambient climatològic. Es de suposar que un cop arribats a Barcelona poc o molt s'havia fos una mica el glaç. Tot i això arribava en bones condicions i ja en el temps en el qual ens estem referint, es començava a sol·licitar glaç en alguns hospitals i clíniques barcelonines. No tenim ara a mà dades sobre els guanys econòmics que aquesta tasca reportava, suposem, però, que si es va mantenir tants anys, -segles- prou devia compensar el treball i l'esforç dels pousers, els quals en aquesta feina s'hi passaven bona part de l'any. Sigui com vulgui costa d'imaginar que hom recorregués els 45/55 km. que separen el nostres pobles de Barcelona, amb uns mitjans de transport prou primitius si els comparem amb els d'ara, donat que ni les carreteres eren asfaltades i amb els carruatges bé podem calcular que devien trigar entre 10 i 12 hores ben repicades, trajecte que avui es fa en una hora o menys.

Localització de les poues

Es obvi que les poues són un tipus de construcció ben original, del qual ens n'ocuparem en un altre punt d'aquest reportatge. El que si que és ben cert és que, com que la matèria primera era l'aigua, calia construir-les en llocs adients i propers a les rieres. Així les poues que avui encara es conserven prou bé a Castellterçol, si més no algunes, les trobem situades ben aprop de les rieres del terme, a l'igual que passa a les poues de Castellcir, Sant Quirze, Moià i Calders. Venint de la població veïna de Moià, passat el pont de la Fàbrega, comença el terme municipal de Castellterçol, degudament retolat. A pocs metres de la carretera, a l'esplanada diumengera dels caps de setmana, hi ha una poua de dimensions grans com per poder-la localitzar fàcilment. Aquesta malauradament no ha aguantat el pas dels anys i la volta cintrada ha caigut quedant al descobert tota la base rodona. Justament a dintre ja hi han crescut arbres esponerosos que arriben fins dalt. Seguint cap a Castellterçol, sempre pel cantó esquerra que és per on corre la riera, davant la casa de pagès de la Ginabreda, en un petit planet, hi ha tres poues juntes construïdes en excavació vertical i que amb prou feines ultrapassen del pla, un metre d'alçada. Seguint el curs de la riera hi ha la del Vapor, Molí Nou o Vinyota i d'altres. Cap a la vertent del Besòs, entrem ja en el

terme de Sant Quirze de Safaja i n'hi ha també ben a prop de Cal Carabrut i d'altres que, ara mateix se'ns fa difícil recordar, ja que de moltes d'elles solament en queden runes o es troben en molt mal estat. Cap al migdia de Castellterçol solament hi hem localitzat ben sencera, la poua de cal Revitllat, poua remarcable, no solament per l'estat de conservació en el qual es troba, adhuc per l'originalitat de construcció, que al costat de la de la Vinyota s'con les dues millor conservades del Moianès i unes de les més vistoses. Altrament en els darrers anys l'ajuntament s'ha preocupat d'endreçar-les i deixar-les millor de com estaven anys enrera. La de Cal Revitllat apareix en tota la seva bellesa de volta de pedra ja que li van treure tota la terra acumulada que tenia a tot el volt i tapava la meitat de la poua. Està situada a pocs metres de la riera del Castell, -més aviat torrent-claveguera- i hem de suposar que anys enrera aquest torrent devia portar molta més aigua que no pas avui. Avui fóra molt difícil d'obtenir glaç del doll d'aigua contaminada que corre per aquells indrets, o corria fins a finals del 96, ja que a hores d'ara els col·lectors de la vertent del Besòs de Castellterçol ja apleguen totes les aigües negres d'aquesta vertent del poble. La vertent del Llobregat ja és una altra història que res té a veure amb el què diem. El fet sorprenent, però, és que cada poua, ni que siguin veïnes, té una forma característica i peculiar de construcció i, en general, són un exemple típic d'arquitectura catalana, ben nostrada, emprant els coneixaments i aplicacions de la volta romànica, creus d'aresta i contraforts medievals. D'això en parlarem ara, en l'altre punt.

L'arquitectura de les poues: unes construccions funcionals

Aquests pous de glaç, o poues, tant se val, són unes excavacions seques, d'uns 9 a 12 metres de fondària, per 10 de diàmetre, amb parets i voltes de maçoneria, perfilades, la majoria fetes de pedra, tot i que n'hi ha de maons, on es guardava i es conservava el glaç o neu glaçada per el bon temps. La construcció és molt sòlida, fins al punt que les parets, arran de base, arriben a tenir un gruix de 3 metres, com per exemple la Poua del Molí Nou, les parets de la poua de Sant Jeroni a Castellcir amb el seu mur de contrafort o la grandiositat de la poua de la Franquesa de Moià a tocar a la riera de Castellnou. Els pous, amb alguna part de paret descoberta, fóren calçades amb contraforts, tantmateix de maçoneria, també. A la paret orientada cap a la riera, s'hi deixava un portell d'un metre d'alçada per 30 cm d'amplada per tal de facilitar l'evacuació de les aigües, quan la bonança de l'estiu fonia el gel sobrer. Quedi clar, però, que no podem generalitzar ja que cada poua té les seves mides. Les il·lustracions d'aquest treball, creiem que són prou expressives com per donar-vos unes imatges clares del que comentem. L'observació acurada de les poues que per enèssima vegada hem visitat aquest hivern, ens ha portat a fer-ne una classificació en tres grups, els quals creiem definidors. que no definitius ni de bon troç: En el primer grup hi hem catalogat les poues que ens han semblat ésser les més antigues i primitives: excavacions totalment verticals, amb la volta cintrada arran de terra i dues o tres lluernes per les operacions d'empouar i desempouar el gel. (Vegeu la poua del km.32 de la carretera Mollet-Moià, davant, per davant de la Ginebreda; també la poua propera a la fàbrica del Vapor). Hem de creure que originalment les escales, torns i corrioles per accedir-hi i baixar o pujar el gel, es muntarien en un pont sostingut per un parell de trespeus. Més endavant trobem que s'hi aixecaren unes torretes, les quals oferien més seguretat per poder-hi fixar els esmentats aparells d'elevació.

En el segon grup hi hem associat les poues que presenten l'arrencament de la volta a nivell de terra i les lluernes han estat substituïdes per finestres d'unes mides que oscil·len entre els 90 X 70 centímetres. (poues de la Fàbrega, Molí Nou i Cal Carabrut) Aquesta modificació els va permetre d'instalar-hi en el seu interior, una plataforma de fusta per tal de fixar-hi un torn. Això permetria als jornalers de treballar en millors condicions que no pas en les del primer grup.

El tercer grup, ja és més complicat i polèmic. Hi ha unes poues en les quals les

finestres es troben a un parell de metres del nivell del sòl (pous de Cal revitllat, torrent del Castell, Riera de Castellcir i la de la Franquesa de Moià, la de Castellcir prop de la bauma de la casa d'Esplugues). L'embaràs d'accedir-hi, si no és amb una bastida, ens fa pensar que els terrenys que rodegen les zones del torrent del Castell, i la riera de Castellcir, i poua de la Franquesa per algun fenòmen geològic que desconeixem, hauran baixat de nivell, deixant al descobert els seus accidents, en aquest cas part de la paret dels pous. Això suposa un desgast o erosió profunds.

Estat actual de les pous

Tot i que ja ho hem assenyalat abans, en bona part de les pous, tenint en compte que algunes tenen més de 300 anys, es força acceptable l'estat en el qual es troben. Alguna sembla talment com si el pas del temps hagués ressolat sense deixar-hi cap senyal. D'altres s'han esfondrat i alguna dóna senyals de ruïnes gairebé prehistòriques. Sigui com vulgui, però, estem convençuts que aquesta indústria prou beneficiosa i sesenvolupada en d'altres temps, bé caldria per part de les Institucions pertinents, prendra-hi interès per tal de conservar-les i protegir-les. A hores d'ara a més d'una de les pous que hem anomenat, s'hi apilota dins, un munt de deixalles en estat de putrefacció, que no fan altra cosa que degradar el medi i anar fent malvé un patrimoni que és de tots. A vegades, gent desaprensiva o encara millor, desvergonyida, hi tira animals morts que, a les poques setmanes en des-compondre's, converteixen les pous en un pestilent niu de malalties i malures.

Quin serà l'esdevenidor de les pous? No el veiem massa falaguer davant l'estat d'abandonament, el qual hem assenyalat. Les pous de les Canals i de la Fàbrica del Vapor i algunes altres, totalment excavades sota terra, romanen amagades per la vegetació prou gerda, abundant i capriciosa, la qual oculta forats i obertures, amb el perill que hom distretament hi prengui mal en trobar-se les lluernes tapades de bardisses. Les de cal Carabrut, Fàbrega, i d'altres, romanen enrunades. D'altres són utilitzades com s'hi fossin abocadors d'escombraries i d'animals morts, tal com ja hem assenyalat més amunt. Hom creu que tot plegat roman en un estat d'abandó i deixadesa, excepció feta.-tal com hem dit més amunt- de les de la Vinyota i Cal Revitllat a Castellterçol. Per altra banda, les pous, els boscos, les fonts, són patrimoni de tots i, més que de ningú, dels pròpis veïns del poble i per tan, de l'ajuntament.

Caldria fer quelcom. Es podria demanar ajut a la Generalitat per tal de refer-ne algunes i apariar-ne d'altres i fer-les totes llocs segurs de pas pels qui solen anar a passejar i de visita profitosa pels estudiosos, els indrets on estan localitzades. Potser seria bò cercar-hi també alguna utilitat pràctica i mostrar-les als visitants com a testimoni del que fou un mitjà molt important en el desenvolupament de la nostra Comarca. Per acabar, direm que la indústria del gel estava acollida al seu patró Sant Gaietà, el qual té dedicada una ermita a escassa distància de la Ginabreda i a uns dos-cents metres de la carretera de Castellterçol a Moià, en el terme municipal de Castellterçol. Per la festa patronal del gremi, Sant Gaietà, s'hi feien lluides trobades (aplec), on tots els del gremi i els amics i jovent, hi celebraven l'aplec. Es feia una missa solemne que solia cantar el Cor Parroquial; després en eixint de missa, es jugava a la violla i s'hi rifaven llonganisses, coques i ous. Tenim fotografies de primers del segle XX de Josep Gallés on s'hi veuen a moltes persones davant l'ermita, i moltes dones duuen un paró sota l'aixella. Els rifaven? Els donaven els del Gremi als més pobres? Aneu a saber... Cap al tard s'acabava la festa amb el cant dels goigs. Precisament en una de les llindes de pedra laterals de l'esmentada capella, avui encara hi ha una inscripció gravada, la qual es conserva perfectament i diu, escrita en llatí: «BENEDICITE GELU ET FRIGUS, DOMINO. BENEDICITE GLACES ET NIVES, DOMINO.» Es a dir, gel i fred, beneïu el Senyor, glaços i neu, beneïu el Senyor». Altra cosa per acabar: el treball que hem fet és solment una ullada a un passat prou engrescador. Hom agrairia a d'altres veus més autoritzades que la meva, a aportar-hi el seu gra de sorra. Així doncs, la porta roman oberta.

A tall d'epileg

Déu n'hi dó del que hem dit ja de les poues, però creiem que pot interessar al lector del TRUC saber que això del treball de l'home i de barrinar com treure profit de les coses, no és cap exclusiva de ningú. Us diem això perquè justament a l'agost passat un bon amic de Castellterçol i que viu a FAEDIS de nom Franco Cecon, regidor de l'Ajuntament d'allí, em va trametre a mà un plec de fotocopies il·lustrades i amb text, on el titular diu LA FABBRICA DEL GHIACCIO. Segueix un dibuix gràfic on s'hi assenyalen punts suposadament on hi havia pous de glaç. El gràfic s'inicia a Pracchia, a 78 quilòmetres de Bologna i s'acaba a Piastre. Ja podeu imaginar que el text que acompanya els fulls diu, poc més o menys coses molt semblants a les que hem explicat sobre les poues. I és que ja ho deien els antics llatins:» Res de nou sota el sol".

La redacció agraeix l'ajuda d' Ismael Montfort i Damià Estrella, per trobar les poues de Castellcir i Moià.

En Josep Sans i Sayol, l'últim pouer?

En Josep fa 83 anys que va néixer a Cal Carabrut de Sant Quirze, o si voleu modernament, a Cal Sans. Té una memòria clara com l'aigua d'una font de bosc. En aquesta casa ja hi va néixer el seu pare i avi: tres generacions i avui amb el seu fill Josep ja va la quarta. Ha tingut dos fills, un noi i una noia i té una colla de nets ja espigats i joves.

En Josep va treballar una pila d'anys com a pouer, remenants el glaç i conservant-lo dins les poues, per poder-lo repartir quan venia el bon temps. De fet els homes d'aquest segle a les nostres contrades, eren pagesos-jornalers que si s'esqueia feien les feines del camp com plantar, cavar, sembrar, segar, llaurar...o anar al bosc a fer llenya, tallar pins, pelar troncs, arrossegar pelats...o a l'hivern emmegatzemar glaç per dur a Barcelona a la primavera i estiu, o als pastissers de Cal Plàcid a Moià o Cal Miró a Castellterçol. Aquests homes com en Josep, han estat al llarg de la vida uns "tot terreny" i s'han agafat a la feina, a tota mena de feines, com un mitjà de viure.

En Josep ens parla de les poues de Sant Quirze. Recorda la poua de les Ferreries, la que hi ha sota la casa de les Torres, les dues de Cal Carabrut. «Aquesta era coberta amb una teulada, embigat amb fusta de melis i cobert amb teules d'argila cuita, és clar. El glaç el treiem de la riera i el portàvem a les poues amb carros tirats per animals de peu rodó. Des de dalt del portal tiràvem el glaç cap a baix: tiràvem les lloses de glaç de punta. Llavors uns altres homes-pouers, amb ganxos, estiraven les lloses i

trencaven els trossos cantelluts. A sota de tot de la poua hi havia pins pelats, posats un al costat de l'altre fent un sostre i permetent que l'aigua s'escorregués. Tot l'any l'aigua que sortia del glaç fos, s'anava escorrent i era pura, fresca i gelada, neta i bona per beure. Posàvem les lloses a plec de llibre. Per igualar el terra i fer sostres de bulto a bulto, hi posàvem els trossos de glaç trencat per tal que les lloses no s'enganxessin unes amb altres. Si s'enganxaven les lloses abans es trencaven que no es separaven. Cada llosa podia pesar més de 25 quilos.»

Era una feina dura, de bastaix. Fer de pouer volia dir ser fort com un roure: remanar glaç tot l'hivern, la roba per abrigar no era bona ni comfortable com ara, s'havien d'escalfar amb el foc que encenien a fora la poua i al qual s'hi acostaven a l'hora de menjar i que moltes vegades servia per escalfar una paella de vi: beure vi calent es veu que retornava quisap-lo. Per acabar-ho d'adobar era una feina mal pagada. Es cobraven quatre rals: «Del meu record, cap els anys 40, cobravem un duro de jornal» Tardor enllà, s'esporgaven els alzinars per tenir llenya menuda per a la llarga hivernada que s'acostava. En aquells anys les glaçades sovintejaven i les nevades també. Si no hagués estat així, la indústria dels pouers en els pobles del Moianès no hauria pas reeixit. Els hiverns eren durs, crus i llargs. Tampoc les viandes per menjar eren tan suculentos com avui. «De patates abans no se'n menjaven, era una menja cara. Solíem coure guixes, cansalada, pa, arengades i bacallà... menges de treballadors i pobres, i que n'hi hagués! Mira, el pa, passat dels anys de la guerra, mai l'havíem hagut d'estalviar. Recordo que quan venia l'estiu a l'època del segar i batre, anàvem a cercar l'aigua a la poua, i prou que era bona, oïdà!. En aquells anys (1925/30/40/...) els gorgs d'aigua eren transparents. Les clavegueres que baixen de Castellterçol encara no existien. A l'octubre i fins a Tots Sants, sembràvem i ja s'havien d'haver netejat les poues per començar la temporada i les basses d'aigua on a l'estiu hi havien crescut bogues, joncs i bardisses».

En Josep havia fet de pouer, pagès, carboner, piler, hortala, tallar i pelar pins, desemboscar...si això no és ser un tot terreny!

«L'empresa que explotava aquestes poues de Sant Quirze -segueix explicant en Josep- era valenciana i es deia Folch i Albinyana. Quan van arribar encara els metges i els

hospitals i clíniques demanaven gel als industrials del glaç: els pouers. Sobretot els metges insistien que no pleguéssim. Mica en mica encara es va anar continuant per no deixar-ho perdre, però cap els anys 50 van arribar les primeres neveres amb motor elèctric i més endavant les cambres frigorífiques i el glaç industrial modern... Tot això va matar a poues i pouers.

En Josep, cap als anys 45/50 ja treballava de pagès més que de pouer. Recorda però que seria cap els 50 quan encara portava glaç a Cal Prudenci i a Cal Miró, a Castellterçol, a Cal Plàcid de Moià i a Sant Feliu de Codines.. Quan s'havia de dur el gel a Barcelona arribaven 8 o 10 carros grossos a la tarda d'un dia qualsevol. Es carregaven de nit i així no es fonia tant el glaç. Un cop carregats s'arreglaven a la carretera i amb unes 8/10 hores eren a Barcelona. Un cop allí el glaç es repartia a distribuïdors a la menuda. La burgesia catalana ja prenia begudes i coses fresques tretes d'unes neveres que eren caixes de fusta i a dins s'hi posava el glaç que mantenia la fredor durant uns dies comptats, fins que es fonia. Altre glaç anava a clíniques, hospitals i dispensaris per tal de poder posar amb gel alguns medicaments que s'haurien fet malbé si no hagués estat pel glaç. Els vaixells del port també carregaven glaç per 30 o 40 dies de navegació en les bodegues ventrades de llurs panxes, i els durava, oi tant!

Quins anys més apassionants, volguts lectors aquests que comentem encara propers i els més llu-nyans dels segles XVII i XVIII, quan l'home amb pocs mitjans s'havia d'erigir com a amo i senyor dels elements: l'aigua, el fred, la neu, el glaç. Quin país el nostre i quins mil anys d'història més apassionants!